

Aras Seddigh, No.99, 2019
Tuval üzerine akrilik, linol ve
pastel, 200x510 cm.

Olfaktif Bir Estetiğe Doğru

EDA ÖZTÜRK

Ne var ki, uzak bir geçmişten geriye hiçbir şey kalmadığında, insanlar öldükten, nesnelere yok olduktan sonra, bir tek, onlardan daha kırılğan, ama daha uzun ömürlü, daha maddeden yoksun, daha sürekli, daha sadık olan koku ve tat, daha çok uzun bir süre, ruhlar gibi, diğer her şeyin yıkıntısı üzerinde hatırlamaya, beklemeye, ummaya, neredeyse elle tutulamayan damlacıklarının üstünde, bükülmeden, hatıranın devasa yapısını taşımaya devam ederler.

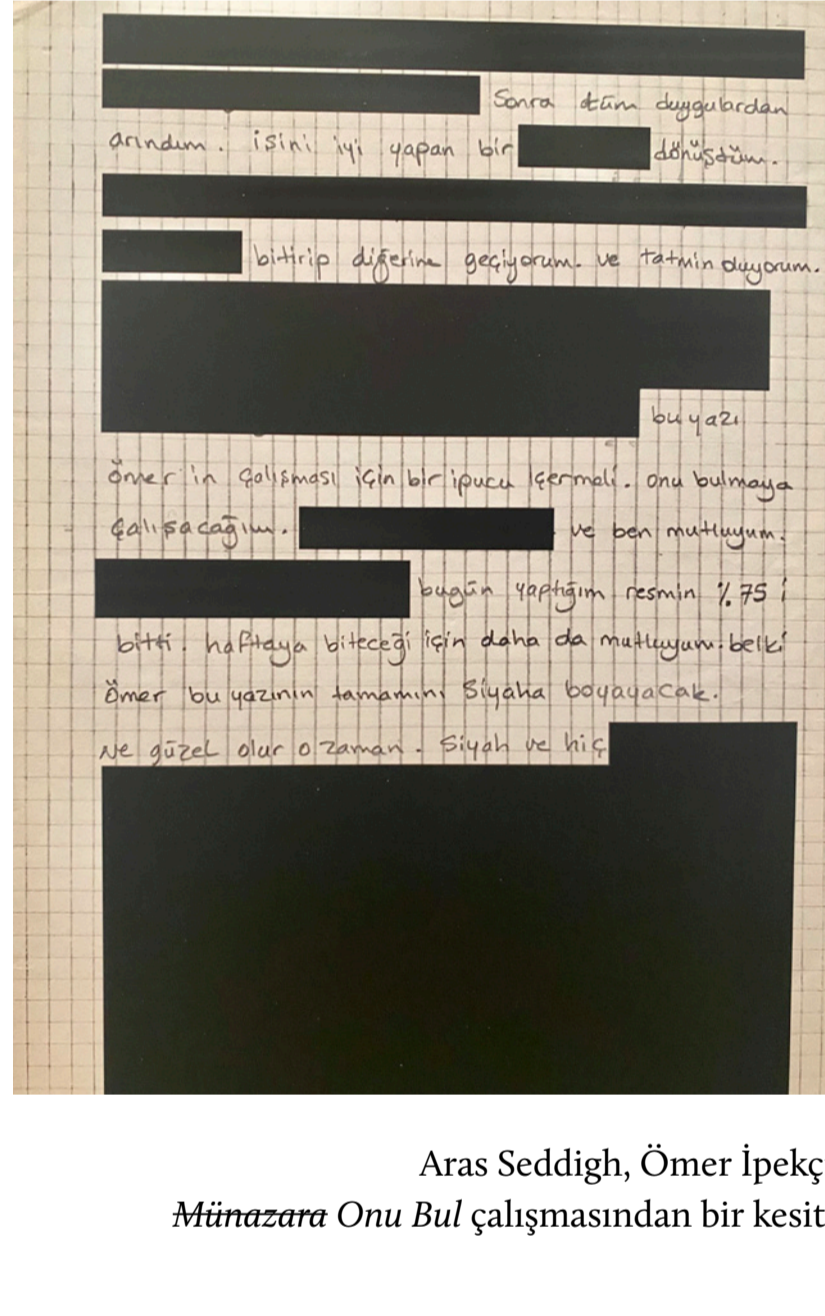
(Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde: Swann'ların Tarafı*)

Alman şair ve filozof Friedrich Schiller, sanatı en başta bir oyun olarak ele alır. Schiller'e göre, insan yabancılaşmasının üstünden ancak oyun oynayarak gelebilir. "İnsan, tam anlamıyla insan olduğu yerde yalnızca oynar ve o, oynadığı yerde ancak tam insandır."² Schiller'e göre sanat ile oyun arasındaki temel benzerlik, her ikisinin de kendisi haricinde bir fayda amacı gütmemesiyle insanın dış dünyadan hayal dünyasına yönelmesini sağlayarak mutlak özgürlüğe ulaşabilmesine imkân tanınması. Günümüz sanat alanı, "oyun oynayan insan" (homo ludens) olarak sanatçının konumu ve sanat faaliyetiyle özdeşleştirilen bu nitelikleri yitirme aşamasında olmasına rağmen, sanatçının oyunla kurduğu bu ilişkinin bazı süreçlerde yeniden canlandığına tanık olabiliyoruz. İşte Galerî Nev İstanbul'da gerçekleşen *Ben Hiç Burada Olmadım* başlıklı disiplinlerarası etkinlik de, kokuyu hem bir duyu olarak aktifleştiren, hem de bir medyum olarak ön plana çıkararak izleyiciye sanat ile oyun arasındaki sınırların nasıl muğlaklaşabileceğine dair bir fragman sunuyor. Aras Seddigh'in parfümör Ömer İpekçi'yi galerî mekânına davet ettiği etkinlik; görsel sanatlar, yazı ve koku arasında bağlar kurarak duyu arası paslaşmalara izin veren sinestezik bir deneyim yaratıyor.

"Sanat olarak oyun veya oyun olarak sanat" kavramının somutlaşmasına izin verecek temel duyu ve/veya medyumlardan birinin, koku olduğunu düşünüyorum. Batı sanat tarihinin üzerinde yükseldiği zeminlerden biri olan "duyular hiyerarşisinde", koku duyusunun en alt basamaklardan birinde konumlandırıldığı söylenebilir. Aristoteles'in benimsediği bu hiyerarşinin tepe noktasında görme ve işitme duyuları yer alırken, koku ile birlikte tat alma duyuları hayvansı duyular olarak en alt seviyelerde kendilerine yer bulabiliyor. Bunun temel nedeninin, koku duyusunun hafızayı ve duyguları tetikleme potansiyeli ve bilinçdışına gönderme yapabilmesinden dolayı, modernitenin "rasyonalite" ve "akıl" gibi ilkeleri için bir tehdit oluşturduğu varsayımı. Koku duyusunun 'tehlikeli' olarak görülen bu potansiyeli ise, bence onu bir oyun olarak sanat üretimi için eşsiz kıyor.

Koku duyusunu ve kokusal öğeleri diğer duyuşal öğelerden ayıran en çarpıcı özelliklerden biri olarak, özellikle Batı dillerinde kokuları nitelendirecek ve tanımlayacak dilsel bir yapının yeterince gelişmemiş olduğundan bahsedilebilir. Bir sahafta elimize bir kitap alıp, sayfalarını karıştırdığımızda veya mürekkebi kurumamış bir sayfayı kokladığımızda, ikisinin farklı koktuğunu ayırt edebilmek de bu iki farklı kokuyu tarif etmek için başvuracak sözcük repertuarımızın ne kadar kısıtlı olduğunun farkına varmak zor değil. Kokuları, genellikle mecazi bir dil kullanarak, kimi zaman metaforlarla ve özellikle de epizodik anılarımızı çağırarak tanımlıyoruz. Fransız filozof Chantal Jaquet için, kokunun sabit bir 'öz' yokluğu, dilin gerektirdiği soyutlama ve evrenselliğe uygun değil. Zira, koku farklı şekillerde adlandırılması zor olan sürekli bir duyum akışı içinde hareket ediyor.³ Koku alma duyumunu ifade etmedeki bu iyi bilinen zorluk, koku alma duyusunun Diane Ackerman'ın⁴ ifadesiyle kelimelerin olmadığı "sessiz bir duyu" olarak tanımlanmasına neden oluyor.

Etkinlikte yer alan *Münazara Onu Bul* isimli iş, kokunun dille ilişkisindeki bu yoksunluk üzerinden Seddigh ve İpekçi tarafından deneysel bir oyuna dönüştürülüyor. Seddigh ve İpekçi birlikte inşa ettikleri bu oyun evreninde piyonlar, taşlar ve kartlar yerine kokular, kelimeler, kalem, silgi gibi oyuncaklar ile birlikte kendilerini oyunun akışına kaptırıyorlar. Öyle ki, onlar için bir noktadan sonra oyunun nerede başlayıp nerede bittiğinin sınırları da belirsizleşmeye başlıyor. Ömer, oyun bittikten aylar sonra, atölye artıklarından hazırladığı bir kokuyu, ilk yazının kokusu olarak kullandığını aktarıyor. Oyun, Aras'ın bilinç akışı tekniğini kullanarak bir yazı yazması ile başlıyor. "Daha sonra, Ömer bu yazının bir kısmını sansürlüyor ve geri kalanından yola çıkarak bir koku hazırlıyor. Bu kokuyu fiziksel olarak Aras'a veriyor. Aras, bu kokunun çağrışımlarından yola çıkarak yeniden bir metin kaleme alıyor. Yazılarda Aras'ın kasıtlı olarak kokuyu çağrıştıracak kelimeler yazarak kendisine ipucu ve yönlendirme verdiğini düşünen Ömer, samimi bulmadıklarını da sansürlenmeye başlıyor. Böylece niyet okunmaya başlandıktan sonra Ömer'in neleri sildiğini anlamaya çalışıp sansürlenmesini engellemek için bu sefer Aras da yazma şeklini ve yöntemini değiştiriyor."⁵

Aras Seddigh, Ömer İpekçi
Münazara Onu Bul çalışmasından bir kesit.

Bu oyunu, bir sanatçı ve parfümörün özgün üretim süreçleri ve bu süreçlere ait dilsel yapıların birbirleriyle keşilmesi, bunların birbirlerine çevrilmesi ve sonunda sadece ikisine ait bir dilsel yapının oluşması şeklinde yorumluyorum. Aras ve Ömer'in beraber üretim deneyimlerine dair aktardıklarından, zaman ve mekândan bağımsız ve sadece ikisine ait kolektif bir bilinçdışındaki imge ve düşlemlerin yüzeye çıkmasıyla hareket ettiklerinin farkına varıyorum. Bu durum, belli bir noktadan sonra oyunda birbirlerinin hamlelerini tahmin etmelerinin ötesinde, farkında olarak veya olmayarak duyumsama süreçlerini de etkiliyor ve nihai olarak ortaya çıkan işlere yansıyor. Bu durum aynı zamanda, Seddigh'in ismini İpekçi'nin tasarladığı *Incarnation / Untitled* parfümünün 99. edisyonundan alan *N.99* isimli işinde de kendini açığa çıkarıyor. *Münazara Onu Bul* isimli işin sergilendiği duvarın yan tarafında yer alan bu büyük boyutlu tuval resmiyle *Incarnation / Untitled* adlı parfüm, yaratım süreçlerinde aynı ortamı paylaşmışlar. *N.99* isimli işin sergilendiği duvarın arkasında ise, koku ve mekânsal algı ile ilgili bir başka oyun yaratan bir bölüm yer alıyor. Önceden planlanan bir üretim sürecinin yansımaları olmayan bu iki iş, Seddigh ve Ömer'in ortak bir bilinçdışından hareket ederek ürettiklerini tekrardan kanıtlar nitelikte.

Aras Seddigh, No.99, 2019
Tuval üzerine akrilik, linol ve pastel
200x510 cm, çeşitlendirme görüntüsü.

Kokunun görsel sanatlarda arka planda bırakılma nedenlerinden birinin, özellikle klasik anlamda beyaz küp ideolojisini yansıtan galerî mekânının "steril" ve dış dünyadan yalıtılmış mekân algısını alt üst etme potansiyeli taşımamasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Koku, sanat eserleriyle fiziksel olarak etkileşimin uygun görülmediği, mekânın havasının 'kokusuz/kokulandırılmamış' kalmasının tercih edildiği normatif bir sergileme mekânı anlayışını bozabiliyor. Bu durumun, hem sergileme mekânının geçirdiği paradigmatik dönüşümlerle birlikte, hem de kokunun geride bırakılmış konumunun sorgulanarak bir medyum olarak sanat üretiminde daha geniş çevreler tarafından kullanılmaya başlanması ile dönüşmeye başladığı söylenebilir. Bununla birlikte, Larry Shiner kokunun hakiki sanatsal yaratım veya estetik deneyim için yeterli bir araç olarak görülmemesi anlamında, koku estetiğinin imkansız olduğu görüşünün bir dizi çağdaş filozof tarafından hala benimsendiğini aktarıyor.⁶ Shiner, kokunun bir estetik deneyim oluşturmaya yönelik temel argümanın, koku alma duyusunun esasen dilsiz olduğu iddiasından geldiğini belirtiyor. Buna karşın, özellikle Batılı olmayan birçok kültürde koku sözcüğü dağarcığının ne kadar geniş olduğunu gösteren antropolojik araştırmalar da mevcut. Bu bulgularla birlikte, Charles Baudelaire, Marcel Proust gibi şair ve yazarların kanonik eserleri, kokuların dilsel ifade olanaklarını açık bir şekilde ortaya koyuyor. Güncel sanat alanında ise, *Ben Hiç Burada Olmadım* etkinliğinde olduğu gibi, kokunun dilsel bariyerinden yola çıkarak olfaktif bir dil ve estetiğin imkânlarını zorlayan işler, bu iddianın geçersizliğini bir kez daha ortaya koyuyor.

[1] Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde: Swann'ların Tarafı*, Yapı Kredi Yayınları (2013), sf. 52.

[2] Friedrich Schiller, *On the Aesthetic Education of Man*, New York: Dover Publications (2004), sf. 133.

[3] Chantal Jaquet, *Philosophie de l'Odorat*, Paris: Presses Universitaires de France (2010), sf. 134.

[4] Diane Ackerman, *A Natural History of the Senses*, New York: Vintage Books (1995), sf. 6.

[5] Aras Seddigh'in *Münazara Onu Bul* işinin ortaya çıkışına dair aktardıklarına direkt yer verilmiştir.

[6] Larry Shiner, *Art Scents: Exploring the Aesthetics of Smell and the Olfactory Arts*, New York: Oxford University Press (2020), sf. 138-141.